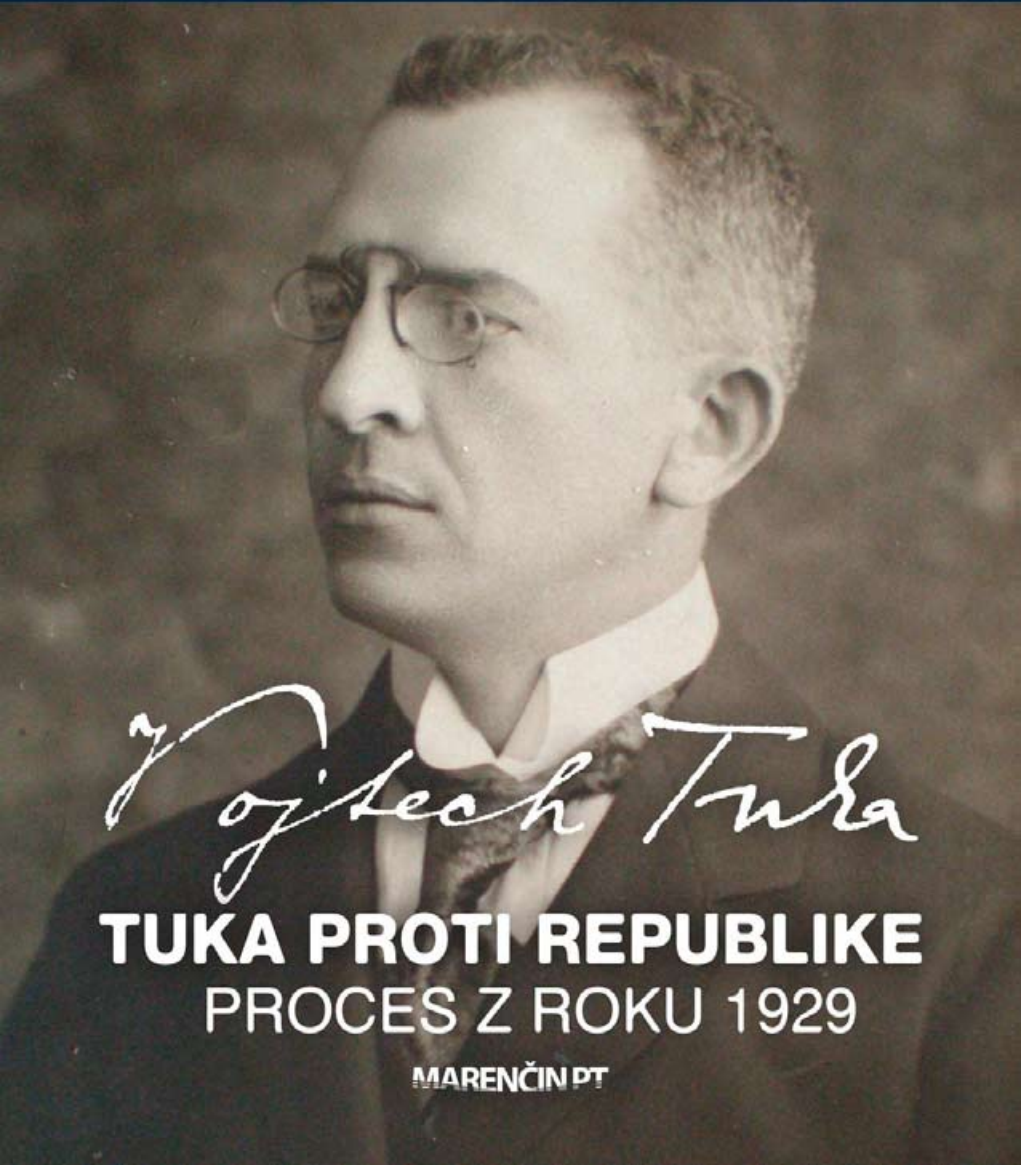

Tuka

PETER FEDORČÁK

Pojtech Tuka

TUKA PROTI REPUBLIKE
PROCES Z ROKU 1929

MARENČIN PT

TUKA PROTI REPUBLIKE
PROCES Z ROKU 1929

Vedecká monografia o procese s Vojtechom Tukom v roku 1929 vychádza obsahovo z dizertačnej práce obhájenej na Katedre histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave v roku 2012 pod vedením Prof. Dr. Phil. Emílie Hrabovec, ktorej ďakujem za cenné rady a pomoc pri vypracovaní dizertačnej práce. Ďakujem oponentom dizertačnej práce za podnetné pripomienky a návrhy, a osobitne dvom recenzentom publikácie Prof. PhDr. Milanovi Katunincovi, PhD. a Doc. PaedDr. Martinovi Pekárovi, PhD. za ich recenzné posudky a odporúčanie. Ďalej moja vďačnosť patrí vedeniu Katedry histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, zakladateľovi katedry Prof. PaedDr. Štefanovi Šutajovi, DrSc. a súčasnému vedúcemu katedry Doc. PaedDr. Martinovi Pekárovi, PhD. za vynikajúce podmienky na prácu a vedecký výskum, bez čoho by táto publikácia nemohla vzniknúť.

Venované mojej drahej manželke, dcéram a rodičom

PETER FEDORČÁK

TUKA PROTI REPUBLIKE

PROCES Z ROKU 1929

MARENČIN PT

Recenzenti:

Prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.

Doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.

Pracovisko autora:

Katedra histórie, Filozofická fakulta

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Moyzesova 9, SK-04059 Košice

peter.fedorcak@upjs.sk

© Peter Fedorčák, 2018

© Marenčin PT, spol s r. o., 2018

Jelenia 6, 811 05 Bratislava

marenčin@marenčin.sk www.marenčin.sk

Cover © Marenčin Media, 2018

Cover photo © Slovenský národný archív

Design © Katarína Marenčinová, 2018

Jazyková úprava Ivana Gibová

708. publikácia, 1. vydanie

ISBN 978-80-569-0149-6 (viaz.)

ISBN 978-80-569-0150-2 (ePDF)

ISBN 978-80-569-0151-9 (ePub)

Úvod

Procesy s politickými osobnosťami majú v slovenských dejinách a v slovenskej historiografii osobitné miesto. Prirodzene, najviac takýchto procesov sa odohralo po roku 1945, keď boli okrem iných odsúdení predstavitelia slovenského štátu vrátane v poradí druhého predsedu vlády Vojtecha Tuku. Sedemnást rokov predtým, ako ho bratislavský Národný súd v roku 1946 odsúdil na smrť, bol v roku 1929 V. Tuka v Bratislave odsúdený na pätnásť rokov väzenia v procese, ktorý zarezonoval vo vtedajšej politike aj v neskoršej historiografii. V. Tuka bol uznaný vinným zo spáchania zločinu vojenskej zrady a zločinu prípravy úkladov o republiku v procese, ktorý bol zmanipulovaným, politickým procesom.

Proces s V. Tukom v roku 1929 je vo všeobecnosti označovaný ako politický proces napriek tomu, že potrestanie V. Tuku za protištátnu činnosť bolo z pohľadu československých štátnych záujmov opodstatnené. Bol to spôsob, akým sa (demokratický a právny) štát chránil pred rozkladom. Samozrejme, každý režim a štát používa podobný argument, a to za rôznych okolností. Keďže však historik je „*dozadu obráteným prorokom*“ (Friedrich Schegel), ďalšie úvahy podstatné pre prítomnosť prenecháme politológom a právnikom. Historici tak len konštatujú skutočnosť, že obdivovaná, moderná a demokratická prvá Československá republika použila nedemokratické nástroje na ochranu svojej existencie a režimu. No pri pohľade na 20. storočie, na nástup fašistov, nacistov a komunistov k moci, čo sa udialo aj vďaka zneužitiu vlastných nástrojov demokracie proti demokracii samotnej, je použitie represie až očakávané.

Proces s V. Tukom v roku 1929 má preto tri roviny, v rámci ktorých je potrebné ho vnímať, je to rovina trestnoprávna, politická a morálna. Aj keď sa v monografii venujeme primárne trestnoprávnej rovine, v úvode a v závere pomenujeme vyslovene to, čo je zjavné aj zo samotného obsahu monografie, a to je politická rovina procesu. Morálna rovina sa týka aj otázky, či sa môžu použiť protizákonné nástroje na ochranu štátu, teda či je možné niekoho protiprávne odsúdiť. Otázka je skôr súčasná, než by sa týkala minulosti, a týka sa pohľadu na štát, rolu práva a priority hodnôt, ktoré treba chrániť.

Otázka ochrany demokracie však nie je témou procesu s V. Tukom v roku 1929, aj keď by sa to mohlo na prvý pohľad zdať. Proces s V. Tukom bol vedený nato, aby sa zabránilo (v uvedenom poradí): vzniku autonómie; aby sa udržala celistvosť republiky; aby sa pred zahraničím demonštrovala sila štátu; a nakoniec, aby sa zabránilo samotnému zániku štátu (v prípade úplného slovenského,¹ maďarského, nemeckého, poľského a podkarpatského separatizmu). V nasledujúcich bodoch rozvieme jednotlivé dôvody, pre ktoré republika čelila týmto výzvam/hrozbám. Štát sa musel vysporadúvať so všetkými naraz a ustúpenie v jednej otázke hrozilo ustúpením aj v ďalšej. Na druhej strane je otázne, ako dlho dokáže štát čeliť takýmto vážnym problémom, ktoré sú vnútro- a zahraničnopolitického charakteru. Dejiny Československa v 20. storočí hovoria jasnou rečou a je len výsledkom tejto úspešnej politiky (v rámci objektívnych možností štátu), že dejiny Československa v 20. storočí nemali kratšie trvanie.

Politika ľudovej strany viedla k vytvoreniu autonómie. Avšak v štáte neboli len Česi a Slováci, pričom je všeobecne známe, že Slováci boli počtom v poradí až tretím národom. Počas 20. storočia Československo prišlo o väčšinu nemeckého a poľského obyvateľstva, o Podkarpatskú Rus a o časť maďarského obyvateľstva. Preto je situácia z rokov 1918 a 1948 (a tiež 1992) neporovnateľná. Ustúpenie slovenským autonomistom by si, prirodzene, žiadalo riešenie požia-

daviek ďalších etník a prinieslo by to skutočné vytvorenie „malého Rakúska-Uhorska“ (oblúbené označenie prvej republiky). Dôsledky vzniku autonómie v roku 1938, aj keď to nebol prvý činiteľ či znak rozkladu štátu, znamenajú, že obavy boli opodstatnené.

Proces s V. Tukom mal demonštrovať silu štátu aj pred zahraničím. Túto skutočnosť spomenuli viacerí politickí aktéri procesu. Ponechanie voľnosti V. Tukovi a ľudovej strane by povzbudilo autonomistov a iredentu doma a v zahraničí, čo bolo, samozrejme, prepojené so susednými štátmi (Maďarsko, Poľsko). Tieto štáty, ako ukázal vývoj v rokoch 1938 – 1939,² čakali na oslabenie Československa, aby sa zmocnili jeho územia a podriadili si zostávajúci zvyšok.³ Práve vďaka uvedeným vnútorným obranným mechanizmom (procesom) sa tak nestalo v dôsledku vnútorného, ale takmer výlučne len v dôsledku zahraničného politického impulzu.

Nechceme preceňovať význam V. Tuku a hrozbu, ktorú predstavoval, teda žeby sa republika musela triasť strachom pred týmto človekom, že „pováli republiku“, to rozhodne nie. Výhodiskovým bodom pri tejto úvahe je zásadný postoj voči prvým pokusom o protištátnu činnosť. Pri V. Tukovi v takom prípade je skôr otázkou, prečo k jeho eliminácii nedošlo už skôr. V. Tuka bol na začiatku 20. rokov 20. storočia dvakrát internovaný, bol sledovaný doma aj v zahraničí, bezpečnostné orgány aj politici celý čas zbierali materiál voči nemu. K snahe o jeho použitie došlo až na konci dvadsiatych rokov, aj to (žiaľ – pre reputáciu štátu) bol len veľmi málo dôkazný. Pomerne dlhá doba, počas ktorej sa V. Tukovi darilo uniknúť represii zo strany štátu, je výsledkom hlavne dvoch faktorov: štát sa nevzdával úplne svojich demokratických a právnych základov a postupov; V. Tuka bol nadmieru opatrný pri svojej protištátnej činnosti. Keď však V. Tuka stupňoval „svoju provokáciu“ (viď článok *Vacuum iuris*) v roku, keď republika oslavovala desiate výročie svojho vzniku, prišlo sa k zinscenovaniu politického procesu na jeho odstránenie. Zodpovední verili, že V. Tuka pochopí túto hrozbu a emigruje. Keď sa tak nestalo,

na rok a deň po vydaní spomenutého článku bola vydaná žiadosť na jeho zatknutie a z internácie sa dostal až takmer po desiatich rokoch. Práve v tomto kontexte je potrebné vnímať samotný proces – detaily procesu nič neznamenajú bez tohto kontextu.

V. Tuka svojou zahraničnou činnosťou a spoluprácou s maďarskou vládou a iredentou, o ktorej mali československé bezpečnostné orgány obmedzenú vedomosť, poskytol na odsúdenie dostatočnú zámienku. Protištátnu činnosť V. Tuku a jeho zahraničnú agendu je potrebné skúmať osobitne od procesu v roku 1929, a to napriek tomu, že mala veľký rozsah, napĺňala ambície⁴ V. Tuku, zohrávala svoju rolu v politike Andreja Hlinku, poškodzovala republiku a ohrozovala jej celistvosť, pripravovala a pomáhala reintegrácii Slovenska do Maďarska, pomáhala oponentom Československa, v prvom rade Maďarsku, Poľsku, Taliansku, ale tiež Rakúsku, Nemecku a v istom zmysle Sovietskemu zväzu, a v konečnom dôsledku pripravovala pôdu radikalizmu na Slovensku a ukotveniu sa ideológií odmietajúcich demokraciu, ako boli fašizmus, nacizmus a v neposlednom rade komunizmus. Tukova aktivita v 20. rokoch 20. storočia ostávala veľmi dobre skrytá a do veľkej miery bola odhalená až po 2. svetovej vojne. Neodhalil ju ani proces v roku 1929, ktorý ale v konečnom dôsledku svoj cieľ (v krátkodobom horizonte) splnil, tak vo vzťahu k V. Tukovi, ako aj smerom k ľudovej strane a jej agende.

Popri procese môžeme sledovať aktivitu viacerých strán zainteresovaných v tejto záležitosti. Slovenskí centralistickí politici mali záujem získať politickú výhodu voči ľudovej strane, českí pravicoví aj ľavicoví politici kauzu vnímali predovšetkým v kontexte koalíčno-opozičnej politiky. Preto mala československá vláda k tejto záležitosti spočiatku opatrný postoj, no po publikovaní článku „V desiatom roku Martinskej deklarácie“ prestala chrániť vládneho poslanca a začala, naopak, podporovať vyšetrovanie prostredníctvom ministerstiev spravodlivosti, vnútra a národnej obrany. Nezávisle od politických štruktúr mali bezpečnostné zložky

štátu už od začiatku kauzy s V. Tukom evidentný záujem na jeho odstránení. Prístup polície, jej rétoriku aj argumenty neskôr prebrala aj spočiatku opatrná prokuratúra. Hlboké presvedčenie o protištátnej činnosti V. Tuku, aj keď nebolo spravodajskými službami dôkazmi dostatočne podložené, si osvojili aj sudcovia – s výnimkou tých, ktorí nevzali do úvahy politický rozmer procesu, ale len predložené dôkazy a svedectvá. To bol prípad aj predsedu senátu Jána Terebesyho.

Cieľom vedeckej monografie Tuka proti republike: Proces z roku 1929 je priniesť detailnú analýzu samotného procesu, aby sme potvrdili alebo vyvrátili základnú tézu o jeho zmanipulovaní. No už samotný priebeh procesu prináša v chronologickej postupnosti zaujímavý pohľad na jeho vývoj, osobitne z toho dôvodu, že proces s V. Tukom v roku 1929 je vo všeobecnosti vo vedeckej obci veľmi dobre známy a je dôležitý aj pre dejiny Slovenska a Československa. S tým súvisí zvolená metodológia, výber archívnych fondov a odbornej literatúry. Osoba V. Tuku, jeho politický profil, otázka maďarskej a slovenskej iredenty, autonomistické hnutie, Rodobrana, dianie v ľudovej strane v období procesu spolu so súčasne prebiehajúcimi politickými procesmi by boli spolu s množstvom ďalších tém, ktoré sme v knihe načrtli, dostatočne atraktívnymi témami pre osobitné spracovanie. Mnohé z nich už našli priestor vo viacerých kvalitných vedeckých štúdiách a monografiách. V predkladanej monografii sa preto zameriavame výlučne na samotný proces, aby rozbor vedľajších tém nenarúšal plynulosť a čitateľnosť textu.

S cieľom monografie korešponduje aj jej štruktúra. Predkladaná práca nie je biografiou V. Tuku, ale možno ju pokladať za jej súčasť. Dotýka sa jednej etapy života V. Tuku a zároveň dôležitej udalosti v dejinách medzivojnového Československa. Proces s V. Tukom mal svoju predohru, v ktorej sa skoncipovala motivácia aj obžaloba, dve rôzne skutočnosti od seba navzájom oddelené. Motívom bolo odstránenie V. Tuku z politiky a (alebo aj) potrestanie za spoluprácu s maďarskou iredentou. Úvodná kapitola sa pre-

to venuje V. Tukovi do roku 1926 práve z tejto perspektívy. Vedomosť československej spravodajskej služby o spolupráci V. Tuku s maďarskou vládou bola na veľmi nízkej úrovni v porovnaní s dnes známym rozsahom tejto spolupráce. Informácie, ktoré získala vďaka špionáži, sa týkali kontaktov V. Tuku s politickými a kultúrnymi osobnosťami Maďarska, Rakúska, Poľska a iných krajín. Vo väčšine prípadov to boli osoby, ktoré nesúhlasili s povojnovými zmenami a v rôznej miere podporovali revíziu pomerov v strednej Európe do stavu spreď roka 1918 (v prípade Poľska sa podpora revizionizmu týkala len Maďarska). Osobitne to platilo o monarchistoch z Rakúska a Maďarska, ktorým počas 20. rokov 20. storočia venovala československá špionáž veľkú pozornosť. V ranom období existencie republiky československé bezpečnostné orgány pokladali V. Tuku za monarchistu. Sledovali ho na stretnutiach rakúskych a maďarských monarchistov, v tzv. okruhu prívržencov cisárovnej Zity, v ktorom sa aj skutočne istý čas po roku 1918 pohyboval. Boli to aristokratické kruhy a tie maďarské mali, samozrejme, potom aj silné prepojenie na iredentistické spolky a stáli na ich čele. Ako je však dobre známe, Rakúsko a Maďarsko nepodporovali návrat Habsburgovcov, konkrétne cisára Karola I. a jeho syna Otta, na trón v týchto krajinách.⁵

Silným impulzom vychádzajúcim z domácej politickej scény, zo slovenského prostredia čechoslovakistických kruhov, bola možnosť oslabiť rýchlo rastúcu Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu odstránením jedného z jej najvýkonnejších predstaviteľov, ktorý zároveň predstavoval z uvedených dôvodov jej najslabšie miesto. Viacero osôb z tohto prostredia sa zaoberalo dlhodobým zhromažďovaním kompromitujúceho materiálu proti V. Tukovi. V skutočnosti sa však rovnako ako bezpečnostným službám nepodarilo získať dôkazy, na základe ktorých by mohol byť V. Tuka odsúdený. Z toho dôvodu sa stali oficiálnym dôkazovým materiálom krivé svedectvá niekoľkých osôb. Niektoré z nich sa už v roku 1926 objavili v tlači v súvislosti s protištátnou činnosťou V. Tuku, čo je obsahom druhej kapitoly tejto knihy.

Tretia až piata kapitola predstavujú turbulentný vývoj v kauze V. Tuku, ktorý začal jeho článkom „V desiatom roku Martinskej deklarácie“ v roku 1928 a pokračoval uväznením V. Tuku a vznesením obžaloby v nasledujúcom roku. Šiesta kapitola je venovaná výpovediam svedkov počas hlavného pojednávania pred Krajským súdom v Bratislave. Pomerne veľké množstvo svedectiev a tém, z ktorých nie všetky sa priamo týkali obvinení proti V. Tukovi, sme v týchto kapitolách popísali tematicky podľa ich významu. Je príznačné, že svedectvá konkrétne sa dotýkajúce obvinení zo špionáže a úkladov o republiku v takej podobe, ako boli uvedené v obžalobe, mali počas procesu výrazne menší priestor a význam. Posledná siedma kapitola sa venuje odsúdeniu a výkonu trestu V. Tuku.

Proces s V. Tukom je rovnako ako prepojená téma článku známom ako *Vacuum iuris* dôležitým historickým momentom v dejinách Slovenska a do istej miery aj Československa. Objavuje sa v každej syntéze a často aj vo vedeckých prácach, ktoré sa týkajú medzivojnového obdobia. Osobitne sa procesu s V. Tukom v roku 1929 ako prvý z historikov venoval Maroš Hertel v rámci svojej dizertačnej práce o politickom profile Vojtecha Tuku a o jeho činnosti do roku 1929. Táto práca, podobne ako jeho ostatné články a štúdie venované V. Tukovi,⁶ je nevyhnutným faktografickým a interpretačným základom pre ďalší výskum tejto problematiky. Proces a samotný V. Tuka sa stali predmetom aj niektorých ďalších vedeckých prác. Michal Lukeš sa osobitne venoval otázke zmanipulovania procesu a role vojenskej spravodajskej služby,⁷ Timea Verešová spracovala tému procesu aj z maďarskej perspektívy⁸ a najnovším príspevkom k tejto téme je kolektívne práca Zuzany Illýovej a Michala Malatinského zo záveru roka 2017. Autori sa osobitne venujú právnej stránke procesu a samotnému legislatívnemu základu, ktorým bol aj zákon na ochranu republiky z roku 1923. Spoločným menovateľom týchto prác vrátane posledne menovanej je predpoklad, že proces bol zmanipulovaným a politickým procesom.⁹

Naším príspevkom k téme o procese s Vojtechom Tukom v roku 1929 je predkladaná vedecká monografia, ktorá prináša detailný pohľad na priebeh samotného procesu aj na okolnosti, ktoré proces sprevádzali a ktoré mu predchádzali. Detailný rozbor jednotlivých bodov obžaloby a samotných svedectiev umožňuje vytvoriť si obraz o ich hodnovernosti. Z historického pohľadu je politická stránka procesu dôležitejšia ako právna. Z toho dôvodu má veľký význam analýza Tukovej politickej činnosti a zasadenie procesu do kontextu dejín Československa a Slovenska počas prvej dekády existencie republiky. Rok 1928 bol rozhodujúci pre symbolickú aj politickú demonštráciu moci Československej republiky, ale aj pre demonštráciu odhodlania slovenských autonomistov dosiahnuť vytúženú autonómiu. Samotný proces vo svojej podstate odkazuje na dôležitú skutočnosť, že v prípade skutočne nebezpečnej činnosti pre štát, ktorou bol autonomistický program (a podporná politická činnosť na Slovensku a v zahraničí), a nie existencia tzv. Tukovej špionážnej kancelárie vo Viedni, V. Tuka konal nie ako politický solitér, ale ako splnomocnenec Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.

1 Život a politický profil Vojtecha Tuku

1.1 Vojtech Tuka na pozadí celospoločenských zmien

Proces s Vojtechom Tukom a jeho význam pre slovenské dejiny prvej polovice 20. storočia, podobne ako kontroverznú osobnosť samotného V. Tuku, nemôžeme posudzovať bez poznania jeho života, rodinného prostredia, vzdelania a názorovej orientácie. Práve generácia V. Tuku (rok narodenia 1880), formovaná v období po rakúsko-uhorskom vyrovnaní, ktoré charakterizovala nacionalizácia, liberalizácia, súčasne s rozvojom priemyslu aj urbanizácia a socializácia uhorskej spoločnosti, bola výrazne konfrontovaná s otázkou etnicity v uhorskom kontexte na prelome 19. a 20. storočia.¹⁰

Etnická hranica, prebiehajúca historicky medzi regiónmi, sa v tomto období presunula aj na pomedzie mesta a vidieka, a do profesijnej oblasti ako výsledok prirodzenej maďarizácie vo vertikálnom smere od centra, ktoré predstavovala maďarská politická a kultúrna elita Uhorska. Prirodzená a dobrovoľná maďarizácia, ako prostriedok osobného uplatnenia sa vo verejnom živote, sa prejavovala vo viacerých formách, od znalosti maďarského jazyka cez akceptáciu Uhorska ako maďarského štátu až po vedomé potieranie národov a národností v Uhorsku a násilnú asimiláciu. Rozhranie ani pomer medzi pasívne prirodzenou a aktívne násilnou maďarizáciou nie sú zreteľné, avšak dobový aj dlhodobý deštruktívny vplyv a historický odkaz násilnej maďarizácie je všeobecne známy.

Sebaidentifikácia jedinca ako súčasti národného celku je do veľkej miery výsledkom vplyvu prostredia. Neznamená

to však, že sa vplyv genetickej výbavy respektíve individuálneho vývoja jedinca ako subjektívne faktory nedokážu presadiť proti tomuto vplyvu, aj keď len v menšej miere. Zložitý proces národnej sebaidentifikácie sa skladá z množstva detailov tvoriacich osobnú skúsenosť, preto žiadne závery nemôžu mať zo svojej podstaty definitívny ráz. Silnými determinantmi sú rodinné prostredie a bezprostredné okolie ako sociálne prostredie, v ktorom osoba vyrastá a ktoré ho formuje. V prípade, ak nie je rodinné a okolité prostredie zhodné po nacionálnej stránke, napríklad u imigrantov, ktorí netvoria väčšie komunity izolované od prostredia, je zvyčajne vplyv okolia časom silnejší ako rodinné prostredie a viditeľne sa odráža najneskôr v tretej generácii.

Vplyv okolia sa neskôr mení a rozširuje úmerne s priestorom, na ktorom jedinec pôsobí. Národná sebaidentifikácia je tak výsledkom vplyvu objektívnych a subjektívnych faktorov, okrem uvedených aj jazyka, tradícií, krajiny – štátu, komunikačnej infraštruktúry, charakteru verejného prostredia, úsilia o sociálny vzostup, identifikáciu s tým, čo sa považuje za „vyššiu kultúru“, či napríklad tiež konfesionalitu.¹¹

Predovšetkým faktory ako mestské prostredie, edukačný proces, profesia a kultúrny vplyv mali vo všeobecnosti za následok vytvorenie početnej vrstvy maďarizovaných Slovákov, ktorí sa bez takéhoto zázemia pre osobnostný a profesijný rast v slovenskom prostredí odnárodnili. Výsledkom bol vznik spoločenskej skupiny s nejasnou alebo premenlivou národnostnou či národnou identitou, ktorá v slovenskom prostredí dostala pomenovanie maďaróni. Maďarón bolo pejoratívne označenie pre príslušníka pôvodne inej ako maďarskej národnosti v Uhorsku, ktorý sa dobrovoľne alebo pod tlakom stal Maďarom, alebo sa tak označoval. Znalosť jazyka pritom nemusela byť nutnou podmienkou, identifikácia so štátom a vládnucom národom mohla viesť k vnímaniu seba ako jeho integrálnej súčasti popri stále existujúcej druhej pôvodnej lokálnej identite. Príkladom z toho obdobia by mohli byť spišskí Nemci, Slováci alebo

Rusíni v severovýchodnom Uhorsku či židovská menšina v Uhorsku.

Rodinné prostredie a okolie bolo determinujúce aj v prípade V. Tuku, ktorý sa v medzivojnovom období do istej miery stal symbolom pretrvávajúceho maďarónstva. V. Tuka bol a zostal vo verejnosti¹² a slovenskej historiografii „večným maďarónom“ nielen po prevrate v roku 1918, ale do konca svojho života. Podobne ako chýba spracovanie fenoménu „maďaróni v slovenskej spoločnosti“ a maďarónstva ako takého, chýba kritické spracovanie obdobia rokov 1938 – 1945 vo vzťahu V. Tuku k „maďarstvu“. V tomto období totiž V. Tuka presadzoval opatrenia, ktoré boli v opozícii voči politike Maďarska. Istý logický nesúlad sa snažil vysvetliť Ľubomír Lipták, podľa ktorého bolo nehumánne, antidemokratické a hlavne pronacistické správanie sa V. Tuku v danom období motivované snahou poškodiť Slovensku tak, aby bolo ako neschopné samostatnej existencie reintegrované do Uhorska.¹³ Nezávisle od Tukovej politiky po roku 1939 V. Tukovi označenie maďaróna zostalo a aj vďaka procesu v roku 1929 mu pribudlo ešte označenie maďarského agenta.

Otec V. Tuku – Anton, mal okrem Vojtecha ešte ďalšie tri deti, bol učiteľom a organistom v Banskej Štiavnici, kam sa prisťahoval z Piargu (Štiavnicke Bane) v čase, keď mal V. Tuka dva roky. Bol autorom slovenských katolíckych nápevov náboženských piesní, čo bolo neskôr argumentom pre V. Tuku pri obhajobe slovenskosti svojho pôvodu.¹⁴ V. Tuka vyrastal v mestskom prostredí nemeckej Banskej Štiavnice, ktorej meštianske vrstvy sa podobne ako v iných nemaďarských uhorských mestách rýchlo maďarizovali prijímaním kultúry väčšinového, či skôr dominantného národa. Oproti známemu a presadzovanému konceptu jednotného národa existoval odlišný rámec, starší a reálnejší ako moderná nacionalistická koncepcia. Podľa neho Uhorsko predstavovalo unikátny priestor so spoločnými dejinami, identitou a významom pre jeho obyvateľov aj strednú Európu. Vzťah k Uhorsku a osobit-

ne k maďarskému národu a jeho kultúre zobrazený na pomyselnej priamke siaha od maďarského šovinistického nacionalizmu cez pragmatické maďarónstvo ďalej ku hungarofilstvu až po separatistický (slovenský) nacionalizmus. Neprekvapí, že v krajných polohách tohto vzťahu sa nachádzala nepomerne menšia časť obyvateľstva Uhorska a u väčšiny obyvateľstva vzťah a životný postoj k týmto otázkam osciloval medzi maďarónstvom a hungarofilstvom. A medzi nimi bola hranica veľmi nezreteľná.

Obdobie štúdia a začiatky akademickej kariéry pravdepodobne prirodzené hungarofilstvo u V. Tuku len podporili. V. Tuka pokračoval v štúdiách na gymnáziu v Leviciach, kde zmaturoval a po absolvovaní právnickej akadémie v Budapešti sa na istý čas zamestnal na policajnom riaditeľstve v Budapešti (1901 – 1907). Štipendijné pobyty v Berlíne (1902 – 1903) a Paríži (1903) mu umožnili prevziať profesúru na katolíckej akadémii v Päfkostolí a neskôr v roku 1914 získať miesto riadneho profesora na právnickej fakulte novozaloženej Alžbetínskej univerzity v Bratislave v špecializácii medzinárodné právo a filozofia práva.¹⁵

Začlenenie sa do uhorského maďarského establišmentu si nevyhnutne vyžadovalo v rôznej miere akceptáciu súčasnej štátnopolitickej ideológie smerujúcej proti národnostným menšinám. Miera jej prijatia bola vyjadrená buď v pasívne vyckávajúcom postoji, alebo aktívne „militantnom“, ktorý sa snažil tento proces homogenizácie uhorskej spoločnosti urýchliť. V prípade V. Tuku v období pred rokom 1918 nám v súčasnosti známy stav prameňov umožňuje zaradiť ho do skupiny pôvodne Nemaďarov dobrovoľne akceptujúcich smer, ktorým sa uberal vývoj uhorskej štátnej filozofie a podľa možností alebo potreby na neho odkazujúcich, aby mohli participovať na výhodách a privilégiách, ktoré z toho plynuli. V. Tuka sa habilitoval prácou *A Szabadság. Politikai tanulmány* [Sloboda – politická štúdia] publikovanou v roku 1910, v ktorej sa venoval pojmom národ a štát v kontexte uhorského štátu. Preferovaním maďarského národa ako štátotvorného činiteľa prisúdil podriadenú úlohu národ-

nostným menšinám, pre dobro a stabilitu Uhorska určeným na asimiláciu.

Hungarofilstvo, ak sa nevyčerpávalo v uctievaní štátu či národa, bolo aj synonymom pre súbor hodnôt reprezentovaný súdobým konzervativizmom, ktorý zahŕňal úctu k zdedenej hierarchizácii spoločnosti. S pojmom konzervativizmus bolo spojené kresťanstvo, úcta k tradíciám a dejinám, ktorý bol podobne ako hospodársky a vedecký pokrok odrazom napojenia spoločnosti na centrá západnej kultúry, medzi ktoré patrila aj Viedeň. V tomto procese a vývoji spoločnosti preto dochádzalo k prirodzenej integrácii tak regiónov Uhorska, ako aj jeho obyvateľstva. Na druhej strane tieto faktory umožnili vznik moderného kapitalizmu a s ním (viac ateistickej) liberálnej spoločnosti, ale tiež masových robotníckych hnutí s tlakom na riešenie ich sociálnej otázky. Tieto fenomény v rôznej miere dopĺňali aj negovali naznačený konzervativizmus európskej aj uhorskej spoločnosti.

Porážka Rakúsko-Uhorska v 1. svetovej vojne priniesla územnú aj spoločenskú dezintegráciu a rozvrat, pri ktorom bola spomienka na Uhorsko až nekriticky idylická a prehnané nostalgická, pripomínajúca syndróm „starých zlatých čias“.¹⁶ V prípade maďarskej (medzivojnovnej) spoločnosti sa túžba po obnovení pôvodnej spoločenskej integrity spojila s nevyhnutnosťou územnej integrity. Uvedený sentiment viedol v Maďarsku k vytvoreniu politickej idey s výrazným propagandistickým pozadím, ktorá hlásala, že v krajine, nachádzajúcej sa po svetovej vojne v provizórnom stave, nie je možné definitívne stabilizovať vnútorné pomery, kým sa nedosiahne spomínaná úplná integrita krajiny.

Obyvateľstvo Slovenska bolo po začlenení do Československa okrem uvedeného konfrontované aj s dôsledkami nutnej orientácie na Prahu v politickej, hospodárskej a kultúrnej oblasti, kde okrem rozdielnych národných mentalít došlo aj ku konfrontácii v náboženskej oblasti, čo bolo v prípade V. Tuku, ale rozhodne nielen u neho, ďalším konfliktným bodom na úrovni (ne)akceptácie Československa ako také-

ho. Postoj českej kultúrnej a politickej elity k náboženstvu osciloval medzi ateizmom presadzujúcim úplnú laicizáciu spoločnosti, čo malo za následok snahu o vytlačenie cirkvi a náboženstva z verejného života moderným pseudonáboženstvom charakterizovaným nábožensko-humanistickými ideami Tomáša Garrigue Masaryka a politickou podporou národnoštátnej cirkvi v Česku.¹⁷

V. Tuka sa netajil svojím hlbokým náboženským presvedčením. Bol praktizujúcim katolíkom, čo sa odrážalo aj v jeho politickej a novinárskej činnosti. Na univerzite bol aktívnym členom katolíckej študentskej organizácie a po príchode do Bratislavy sa angažoval v charitatívno-vzdelávacom Katolíckom spolku pre ochranu žien a detí.

Kvôli všetkým uvedeným skutočnostiam sa V. Tuka zaradil medzi otvorených odporcov rozpadu Uhorska a začlenenia Bratislavy do Československa, no nepridal sa ku kolegom z univerzity, ktorí rozmnožili rady početnej hornouhorskej emigrantskej komunity v Maďarsku (v období 1918 – 1924 emigrovalo z územia Slovenska do Maďarska podľa jednej zo štatistík 106 841 osôb¹⁸), naďalej aktívnej v množstve irendentistických spolkov a organizácií na území Maďarska. Odchodu profesorov predchádzala skutočnosť, že pedagogický zbor Alžbetínskej univerzity vydal v roku 1918 slávnostné memorandum „Pro Hungaria“, v ktorom odmietol zámer dohodových veľmocí rozdeliť Uhorsko a pričleniť Bratislavu k Československu. Pretrvávajúce negatívne stanovisko voči Československu, ktoré sa prejavilo aj v neprijatí pozvania na privítanie ministra československej vlády Vavra Šrobára v Bratislave, malo za následok dočasný zákaz vyučovania na Alžbetínskej univerzite na začiatku roku 1919. Univerzita bola oficiálne zrušená zákonom z 27. júna 1919 č. 375 Sb. zák. a nař., právnická fakulta, na ktorej učil aj V. Tuka, ďalej existovala do 31. 7. 1921.¹⁹

V. Tuka si ne zvolil emigráciu, ale rozvinul intenzívnu politickú činnosť v rámci maďarskej komunity na Slovensku a podľa indícií československej spravodajskej služby aj spoluprácu s maďarskými vládnymi orgánmi. Z toho dôvodu

bol dvakrát internovaný, v rokoch 1920 a 1921.²⁰ Konkrétne obvinenia neboli vznesené, k zadržaniu došlo preventívne počas mobilizácie československej armády pri dvoch pokusoch cisára Karola VI. o reštauráciu Habsburgovcov v Maďarsku. Vyšetrovanie v roku 1920 bolo neskôr zastavené pre nedostatok dôkazov.

Najneskôr v polovici roka 1920 bol V. Tuka aktívnym spolupracovníkom maďarského Ministerstva zahraničných vecí a vystupoval ako predstaviteľ iredenty na Slovensku. Podarilo sa mu koncentrovať moc v rámci maďarských politických strán (v roku 1922 deklaroval, že aj v ľudovej strane), ale jednotný protičeský front so Slováckmi nevytvoril. Stratégiu postupu si stanovoval sám, od maďarskej strany požadoval nasledovanie jeho direktív a finančnú podporu. Nedostatočné plnenie týchto požiadaviek bolo podľa V. Tuku príčinou neúspechu jeho aktivít na Slovensku. Zahraničná aktivita V. Tuku (podobne ako činnosť slovenských iredentistov v zahraničí) sa miestami odchyľovala od zámerov Budapešti, pretože neraz vykazovala znaky individualizmu a zjavného presadzovania vlastných koncepcií bez predbežnej alebo spätnej konzultácie s maďarskými orgánmi, čo sa týkalo hlavne meniacej sa orientácie aj na Poľsko či neskôr Nemecko. Československá špionážna služba mala o tejto aktivite istú vedomosť, avšak zo známych prameňov československej proveniencie možno povedať, že skutočný rozsah tejto činnosti V. Tuku len tušila. Napríklad po výmene spravodajských agentov medzi Československom a Maďarskom v roku 1922 vypovedal o dôležitej pozícii V. Tuku v spravodajských službách Maďarska dvojitého agent Gejza Majoroš.²¹

V. Tuka bol v roku 1929 nakoniec odsúdený v procese, ktorý je predmetom tejto knihy. Po návrate z väzenia v roku 1938 môžeme vidieť pravdepodobný dvojaký vplyv prostredia na jeho názorovú orientáciu. Prvým determinantom je samotný desaťročný pobyt vo väzení a v spoločensko-politickej izolácii. Druhým je turbulentný vývoj v Európe a na Slovensku, ku ktorému počas tohto obdobia, teda v 30. rokoch, došlo. Osobitne získanie moci nacistami v Nemecku malo podľa všetkého na

V. Tuku veľký vplyv. Neskrýval svoj obdiv k tomu, čo nacisti dosiahli v Nemecku.²² Obdivoval aj režim, ktorý v Nemecku zaviedli a do veľkej miery aj ich ideológiu, hlavne čo sa týka štátoprávných, hospodárskych, sociálnych a geopolitických záležitostí a úspechov, ktoré v týchto oblastiach, hoc v krátkodobom horizonte, dosiahli.²³ Nakolko je nám známe, V. Tuka dal zabudnúť na svoju promaďarskú orientáciu a nahradil ju pronemeckou, a to de facto už od začiatku po návrate do politickej sféry. To bol najdôležitejší obrat v jeho politickej orientácii. Vo vzťahu k maďarskému obyvateľstvu na Slovensku a k samotnému Maďarsku vystupoval rázne bez náznaku sympatií či očakávanej spolupráce a na poste ministra zahraničných vecí presadzoval ostrý protimaďarský kurz, ktorý sa napríklad pri otázke práv národnostných menšín prejavil pri presadzovaní pravidla reciprocity.

Súčasťou tejto názorovej zmeny bola okrem „geopolitickej“, pri ktorej prešiel od Maďarska k Nemecku, aj ideologická zmena, čo napríklad prinieslo protižidovskú rétoriku aj politiku.²⁴ Opäť ani v tomto prípade do roku 1929 nie je známe jeho protižidovské zmysľanie, k židovskej otázke sa v tomto období nevyjadroval. V. Tuka si bol týchto zmien vedomý a snažil sa to aj využiť vo svoj prospech počas procesu pred Národným súdom v roku 1946. Tieto názorové zmeny odôvodňoval hľadaním najväčšieho prospechu pre Slovensko a Slovákov. Podľa jeho slov vždy hľadal spôsob, ako urobiť Slovensko samostatnou a úspešnou krajinou/štátom. V 20. rokoch 20. storočia tomu mali pomôcť Maďari (to však nepovedal otvorene, lebo v skutočnosti stále popieral hlavné obvinenie z procesu v roku 1929), a na konci 30. rokov Nemci. Podobne sa snažil presvedčiť súd, že nikdy nebol antisemitom, čoho dôkazom bolo obdobie do roku 1929 resp. 1938, a obrat po roku 1938 urobil len pre dobro krajiny a národa. Proces s V. Tukom v roku 1946 bol krátky, pre jeho rýchlo sa zhoršujúci zdravotný stav aj pre všeobecné presvedčenie o jeho vine.²⁵

V. Tuka sa hlavne vďaka vplyvu Nemecka²⁶ stal veľmi vplyvnou politickou osobnosťou na Slovensku, keď z pozí-

cie predsedu vlády a ministra zahraničných vecí do veľkej miery rozhodoval o smerovaní Slovenska. Nesie hlavnú zodpovednosť za definitívne riešenie židovskej otázky a za vyhlásenie vojny Sovietskému zväzu aj Spojeným štátom americkým. Bol reprezentantom pronemeckej politiky na Slovensku,²⁷ tzv. radikálnej frakcie, ktorá presadzovala užšiu spoluprácu s Nemeckom a výraznejšie ideologické pripodobnenie sa nacistickému režimu.²⁸ Vážne zdravotné problémy ho ale od roku 1943 prinútili vzdať sa aktívnej účasti v politike,²⁹ aj keď si svoje funkcie ponechal až do vypuknutia Slovenského národného povstania (1944). Za vojnu vedenú proti Sovietskemu zväzu a jeho spojencom bol V. Tuka vo svojom druhom procese, v roku 1946, odsúdený na trest smrti obesením. Zároveň bol za rozbitie Československa, za potieranie demokracie a za holokaust odsúdený na 30 rokov väzenia a stratu občianskych práv. Pred Národným súdom mal „zlý muž slovenskej politiky“ poslúžiť ostatným obvineným politikom slovenského štátu, aby na neho preniesli všetku zodpovednosť, čo však nebolo súdom akceptované.³⁰

Na celkovom historickom hodnotení politickej činnosti V. Tuku nič nemení ani výška trestov v judikatúre Národného súdu (1946),³¹ ktorá odráža hodnotový rebríček zákonodarcov vtedajšieho Československa. Nič na tom nemôže zmeniť ani rozhodnutie Krajského súdu z roku 1929, ktorý nemal možnosť dokázať protištátnu činnosť V. Tuku a proces v skutočnosti sledoval iný cieľ, než aký bol deklarovaný v obvinení. V. Tuka teda aj po 70 rokoch ostáva sčasti tajomnou a kontroverznou postavou slovenskej politiky prvej polovice 20. storočia. No kým postoje, názory a motívy sa odhaľujú ťažšie, skutky hovoria jasnejšou rečou.

1.2 Činnosť v rámci ľudovej strany

Po zániku právnickej fakulty sa V. Tuka neúspešne uchádzal o miesto profesora na (neskoršej) Komenského univerzite, ale zamestnanie na Ministerstve pre zjednotenie zákonodarstva v Prahe, ktoré mu ponúkal významný slovenský sociálnodemokratický politik Ivan Dérer,³² odmietol. Spolupráca V. Tuku so Slovenskou ľudovou stranou začala skôr, než by sa jeho prudká politická kariéra v rámci maďarských strán na Slovensku završila prevzatím predsedníctva v rámci spoločnej politickej platformy. Upozornil na seba článkami v *Slovákovi* a prejavom na zjazde katolíckeho študentstva. Spolupracovať s ľudovou stranou začal intenzívne po tom, čo ho Andrej Hlinka oslovil s ponukou vypracovať návrh autonómie³³ Slovenska.³⁴ Vstup do ľudovej strany pri niesol v živote V. Tuku radikálnu zmenu.³⁵ V krátkom čase sa zaradil medzi jej najvýznamnejších členov s množstvom kompetencií. Bol vymenovaný za šéfredaktora hlavného denníka strany *Slováka*, od roku 1925 bol poslancom parlamentu, bol podpredsedom strany a počas neprítomnosti A. Hlinku v roku 1926 členom direktória, ktoré vyrokovalo vstup strany do vlády. Ostatná činnosť priamo alebo nepriamo nadväzovala na uvedené funkcie a vychádzala z jeho pozície v strane. Patril do širšieho okruhu právnikov, ktorí posudzovali a predkladali návrhy k zákonom z prostredia ľudovej strany. Svojím vplyvom dosiahol reorganizáciu a zlepšenie funkčnosti straníckej centrály aj miestnych sekretariátov tým, že presadil prvky racionalizácie a kontroly činnosti, aj u poslancov a senátorov strany. Mal na starosti Rodobranu, organizáciu ľudovej strany vytvorenú na ochranu jej zhromaždení (oficiálna verzia). Pri jej organizovaní sa odrazil jeho vplyv na vysokoškolských katolíckych študentov, ktorí v prostredí ľudovej strany nenachádzali dostatok vzorov. V. Tuka poskytoval strane cenné služby a mal preto plnú podporu predsedu ľudovej strany A. Hlinku. V. Tuka vždy prejavoval voči A. Hlinkovi rešpekt, čo spolu so spoľahlivosťou a profesionálnym prístupom zaručovalo ochranu

pred kritikou predprevratových Slovákov v strane, sčasti motivovanej žiarlivosťou na jeho kariéru. Táto Hlinkova podpora viedla v slovenskej historiografii k presadeniu tézy o „machiavellistickom Tukovi a naivnom Hlinkovi“, ktorá odporuje logike politického pragmatizmu. Podstatným bodom v tomto diskurze je najsť odpoveď na otázku, kto mal väčší osov z činnosti V. Tuku – budapeštianska vláda, A. Hlinka a ľudová strana, alebo samotný V. Tuka? A. Hlinka ako predseda strany bol nepochybne dobre informovaný o minulosti V. Tuku pred vstupom do ľudovej strany a napriek tomu V. Tukovi, ako aj ostatným „poprevratovým Slovákom“ pragmaticky umožnil angažovať sa v prospech ľudovej strany.³⁶

Prostredníctvom V. Tuku sa ľudová strana snažila upozorniť zahraničie a hlavne európske mocnosti na neriešenú slovenskú otázku v Československu. V. Tuka tak v istom zmysle pokračoval v aktivite, ktorú A. Hlinka začal cestou do Paríža v roku 1919 a naďalej ju prostredníctvom V. Tuku podporoval. Zahraničná propaganda ľudovej strany kopírovala jej autonomistický program, ktorý však bol tiež súčasťou stratégie postupnej reintegrácie Slovenska do Uhorska vypracovanej budapeštianskou vládou. Vďaka priestoru, ktorý pripravila propaganda maďarskej vlády, mala ľudová strana v zahraničí väčší priestor na pôsobenie, na druhej strane čelila ostrejšej domácej kritike zo strany pražských a centralistických kruhov. Najvhodnejšou osobou na prepojenie týchto dvoch akcií (slovenskej autonomistickej a maďarskej reintegračnej) bol V. Tuka, ktorý v plnej miere využíval podporu maďarskej iredenty v prospech ľudovej strany, respektíve využíval podporu ľudovej strany v prospech maďarskej iredenty. Keďže táto problematika pre svoju náročnosť aj rozsah presahuje možnosti dané týmto priestorom, len na ilustráciu uvedieme hodnotenie V. Tuku tlačovým atašé maďarského generálneho konzulátu v Prahe počas 2. svetovej vojny Štefanom Kelembérym, ako ho zaznamenal bývalý šéfredaktor *Slovenského Denníka* Jozef Hanka, ktorý v procese s V. Tukom zohral pomerne významnú rolu. Š. Kelembéry mu vraj „s roztrpčením a rozhorčením“ o V. Tukovi

povedal, že tento „nikdy nic neudělal pro Maďarsko zadarmo a stál nás velmi mnoho peněz. (...) Tuka je starý lhář: Obelhával Čechy a Slováky, obelhával i Maďary! (...) nepracoval jen pro Maďarsko, ačkoliv právě to ho nejvíc hmotně i morálně podporovalo“. Aktivita V. Tuku na pomezí slovenskej a maďarskej iredenty, nemeckých, talianskych a poľských záujmov je dobre popísaná v prácach od Juraja Kramera, poľskej historičky Ewy Orlof³⁷ a Miroslava Michelu.³⁸

Súčasťou oficiálnej aktivity V. Tuku bolo okrem odovzdávania memoránd strany predstaviteľom európskych štátov či Spoločnosti národov a vystúpení na podujatiach celoeurópskeho významu (v roku 1923 vystúpil V. Tuka na Eucharistickom kongrese v Paríži, kde napriek apolitickému charakteru kongresu apeloval na ochranu práv Slovákov v Československu) predovšetkým informovanie zahraničných novinárov. V rámci tejto aktivity získaval, samozrejme, priestor hlavne medzi novinármi, ktorí sa vyjadrovali kriticky alebo boli skeptickí voči povojnovému vývoju v Európe. Pre ich informovanosť vydával V. Tuka vo Viedni časopis *Correspondence Slovaque*, v ktorom uverejňoval autonomistické články a cenzurované state zvyčajne zo *Slováka* vo francúzskom preklade. Časopis nebol v predaji a zasielal sa na objednávku. Redaktori zahraničných novín boli s V. Tukom v korešpondenčnom kontakte alebo sa s ním stretávali priamo vo Viedni. Viaceré osoby, ktoré chceli navštíviť Slovensko, kontaktovali práve V. Tuku, ktorý im sprostredkoval ďalšie stretnutia v rámci ľudovej strany a osôb autonomistického zmysľania.

Zahraničná agenda ľudovej strany bola závislá na V. Tukovi (s výnimkou amerických Slovákov) a po jeho odsúdení prakticky zanikla, čo zväzrazňuje dôležitosť V. Tuku pre ľudovú stranu v tejto oblasti. Na konci 30. rokov 20. storočia sa ju snažila oživiť mladá generácia, ktorá ešte v čase účinkovania V. Tuku tvorila katolícke vysokoškolské študentstvo. Pasivita predchádzajúceho obdobia po internácii V. Tuku v roku 1929 spôsobila nedostatok vhodných osôb a takmer žiadne kontakty využiteľné pri orientácii v zahraničnej politike.